

DIVERSÀRIUM

Míriam Roma

Les oblidades: lleidatanes als camps de concentració nazis

El fet d'emprendre una investigació sobre la deportació femenina planteja, ja d'entrada, problemes de fonts documentals i testimonials, ja sigui per la manca, desaparició i destrucció de documents marcats per les circumstàncies bèl·liques, entre d'altres, o bé per la fragmentació i la càrrega emotiva de les veus de les víctimes, en la mesura que aquestes volguessin trencar amb el silenci institucional i el trauma psicològic i cultural que la deportació els va provocar. Tanmateix, malgrat diversos problemes, tenim l'obligació de situar les deportades com a subjecte històric perquè aquest col·lectiu no caigui en l'oblit. De les 250 republicanes espanyoles que van ser deportades als camps de concentració nazis, sis eren, concretament, de la província de Lleida.

Dolors Casadellà Puig, *Lola*, que era el seu nom de pila, va néixer a Alcoletge (Segrià), el 26 d'agost de 1918 en el si d'una família pagesa. L'any 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil, la jove va afiliar-se a les Joventuts del PSUC de Lleida. Va desplaçar-se al Front d'Osca, on va conèixer el seu marit, per donar suport a un grup sanitari. A inicis de 1939, acompanyada pel grup del seu marit, però sense ell, es va exiliar a França, embarassada de quatre mesos. Mesos més tard, després d'haver estat hospitalitzada i parir, va ser enviada a un dels camps d'internament de les platges del Rossellonès amb la seva filla, que va morir quinze dies més tard. Un sindicat catòlic va fer una crida de mà d'obra femenina per treballar al camp i va ser quan va anar a la zona de Lió, on es va incorporar al món laboral. Un cop instal·lada, i contra l'ocupació nazi, va unir-se a la Resistència, on va assumir la tasca de casa de suport, motiu pel qual es va encarregar de reorganitzar un grup guerriller, de distribuir provisions i d'escriure propaganda, a la vegada que casa seva es va convertir en espai de reunió i refugi, motiu pel qual va ser detinguda per la Gestapo, empresonada i jutjada, i un any i mig més tard, des de la presó de Romainville, deportada al camp de concentració per a dones de Ravensbrück i registrada amb el número de matrícula 35.160. El mes de juny de 1944, i fins al març de 1945, va ser enviada, juntament amb altres dones, com Neus Català, al comando exterior de Holleischen, que depenia del camp

Conxita Grangé quan va rebre la distinció de l'Ordre National du Mérite. Photo DDM, Michel Viala.

de concentració de Flossenbürg, on va ser registrada amb el número de matrícula 50.705, i hi va ser fins al maig de 1945, quan Flossenbürg va ser alliberat. Lola va ser repatriada a Lió, on es va retrobar amb el seu marit després d'haver-se buscat en llistes. Juntament amb Neus Català, va formar part del Comitè Internacional de Ravensbrück i va col·laborar amb la Federació Nacional de Deportats i Internats Resistents i Patriotes a través del seu mitjà de difusió: *Le Patriote Résistant*.

Generosa Cortina Roig va néixer a Son (Alt Àneu) el 19 d'abril de 1910. Va emigrar als anys vint a França per motius econòmics. Allí hi havia la seva germana, Antònia. Un cop instal·lada, es va integrar al món laboral i es va casar amb Jaume Soldevila, natural del Pallars Sobirà, amb qui, amb l'ocupació nazi de França, va unir-se a la Resistència a través de la creació de la xarxa d'evasió SOL que unia Barcelona amb París. Generosa era l'encarregada de lliurar els paquets, el contingut dels quals era desconegut i que tenien com a destinació final París, a l'agent de la xarxa que l'anava a recollir a la casa de suport.

El 15 de maig de 1944 va ser detinguda per la Gestapo i empresonada. Després de passar tres mesos a la presó, Generosa Cortina va ser deportada des de Tolosa amb el conegut com *Tren Fantasma*, amb el qual va arribar el 28 d'agost de 1944 a Dachau i registrada amb el número de matrícula 93.882. Dos dies després va ser enviada a Ravensbrück, on va arribar a inicis del setembre de 1944 i registrada amb el número de matrícula 62.475. L'abril de 1945 va ser transferida al comando d'Oranieburg, que depenia del camp de Sachsenhausen, i va treballar a la fàbrica Henkel, situada al barri d'Oberschöneweide de Berlín, construint peces per als avions Messerschmitt. Amb l'alliberament dels camps per part de les tropes aliades, Generosa Cortina va ser repatriada a Tolosa, on, amb els anys, va obrir un bar-restaurant. El 1947, els Estats Units van concedir-li a ella i al seu marit la Medal of Freedom per la seva participació a la Resistència, i el 1962 va ser condecorada amb la Croix de Chevalier de la Légion d'Honneur. Va morir el 30 de desembre de 1987 a Tolosa.

Felicitat Gasa Nadal va néixer al Pont de Suert (Alta Ribagorça) el 23 de desembre de 1905. Era la gran dels tres germans que es coneixen, seguida de Jacinto, nascut el 5 d'abril de 1909, i de Baltasar, el 6 de gener de 1919, a Guàrdia de Tremp, on van ser-hi fins a l'any 1924. Baltasar es va formar en Magisteri a Lleida, fins que el 1935 es va traslladar a Barcelona i es va matricular a l'Escola Normal mentre Felicitat Gasa exercia de modista. Es va exiliar a França. Hi ha dades concretament del seu desplaçament a Bordeus, on va ser detinguda per la Secció d'Assumptes Polítics el 29 de desembre de 1943 per haver estat coautora d'un robatori de cartilles d'alimentació a l'Ajuntament de Castillon (Girona) la nit anterior, tot i que no es pot afirmar si vertaderament estava implicada en la Resistència o va ser un fet aïllat. De tota manera, va ser enviada a la presó de Llemotges i posteriorment a Romainville, des d'on va ser deportada a Ravensbrück el maig de 1944 i registrada amb el número de matrícula 39.297. Felicitat, que tenia el número 5.706, va ser enviada al camp satèl·lit de Hannover-Limmer, que inicialment depenia del camp de concentració de Ravensbrück, i posteriorment, al de Neuengamme, on va treballar fabricant màscares de gas per complir l'objectiu de protegir la població d'atacs amb gasos. Felicitat va ser alliberada del camp de Bergen-Belsen, on havia estat transferida, i repatriada el 17 de maig de 1945 a Castillon, on va ser membre d'un grup actiu del Partit Comunista de Bordeus. Se li va concedir l'entrada a Espanya el setembre de 1956, va passar amb ferrocarril per Puigcerdà el 20 de juliol de 1962 i probablement va retornar novament a França el 3 d'agost del mateix any.

Conxita Grangé Veleta, la setena de vuit germans, va néixer a Espui (Pallars Jussà) el 6 d'agost de 1925. Amb 2 anys, el seu pare i la seva mare la van portar a França perquè el seu tiet i la seva tieta en tinguessin cura. Va retornar a Catalunya un any durant la Guerra Civil, perquè el seu tiet va estar treballant com a mestre d'obres als camps d'aviació de Tortellà i a Balaguer, a qui la família va acompanyar. El tiet de la Conxita va participar a la Resistència, i quan ell va abandonar França, ella, amb 17

Lola Casadella, deportada. Imatge de l'alliberament de Flossenburg.

anys, la seva tieta Elvira i la seva cosina Maria, a qui els deien *Les Veleta*, van integrar-se a la Tercera Brigada dels Guerrillers del Col du Py. La Conxita i la Maria eren l'enllaç dels maquis i es dedicaven a transportar paquets, a més d'establir contacte entre els diferents grups de guerrilles. La Conxita, juntament amb la seva tieta Elvira i la seva cosina Maria, va ser detinguda el 24 de maig de 1944 després d'una batuda i un tiroteig a casa seva, on hi havia tres homes amagats que havien de fugir cap a la frontera. Van ser traslladades a la presó de Foix i després lliurades a la Gestapo perquè les interrogués. Van ser deportades a bord del conegut *Tren Fantasma*, amb el qual van arribar a Dachau i a Ravensbrück, i allí li van atorgar el número de matrícula 62.480. Posteriorment, l'Elvira i la Conxita van ser transferides al mateix comando extern que depenia de Sachsenhausen, on també va anar Generosa Cortina. Quan l'Exèrcit Roig les va alliberar, la Conxita, juntament amb la seva tieta Elvira, va anar d'Holanda a Brussel·les, i d'allí a Lille, i després a París, on van retrobar-se amb camarades abans d'arribar a Tolosa. La seva cosina va morir quan tornava a França després d'haver estat alliberada del camp de Bergen-Belsen. El desembre de 1946 es va casar amb José Ramos a Bonac (Arieja), a qui havia conegut quan feia de guerriller a la Brigada del Col du Py. La Conxita va ser condecorada amb la Medal of Freedom per la seva participació a la Resistència i amb la insígnia de l'Ordre National du Mérite. Posteriorment, va participar amb el Museu de l'Exili i la Deportació de Tolosa fent xerrades sobre el genocidi nazi per a les generacions més joves. Va morir el 27 d'agost de 2019 a Tolosa.

Maria Maranges Bober va néixer a Prats i Sansor (Baixa Cerdanya) el 4 d'agost de 1920. Uns anys abans, concretament el 18 de febrer de 1915, va néixer la seva germana Pepita a Alp. Durant la Guerra Civil, concretament el 1938, el seu germà gran, Joan, afiliat a la CNT, va ser afusellat amb 27 anys per Guàrdies d'Assalt i el seu germà Eusebi es va traslladar a la Val d'Aran amb l'exèrcit republicà, i des de llavors mai més se'n va tornar a tenir notícies. És per aquest motiu que la Maria, amb el seu avi, la seva àvia, la seva germana Pepita i la seva mare, es va refugiar a casa de la germana de la seva àvia a Palau de Cerdanya

Imatges de l'hivern de 1940 del camp de Ravensbrück. Àlbum de fotos del SS, Memorial de Ravensbrück.

(França). Per l'avis de repatriació del govern francès, van decidir marxar el 15 de març a prop d'Angulema, a Confolens, on van arribar a l'abril i s'hi van instal·lar. El juny de 1942 se'n van cap a Osseja, i des de llavors i fins a l'agost les dues germanes van treballar a l'hospital d'aquesta població, i més tard, fins al 30 març de 1944, la Maria feia de cosidora. De la Maria i la seva germana Pepita se'n desconeix la implicació en la Resistència, però és en aquest moment que les detenen a Palau de Cerdanya (entre Vil·laloben i Palau, concretament), les transfereixen a Font-romeu i allí les interroga la Gestapo. Després de ser enviades a Perpinyà, on hi van ser vuit dies, i més tard a Montpellier, Frennes i Romainville. Des d'allí, la Maria i la seva germana Pepita van ser deportades a Ravensbrück —hi van arribar el 18 de maig de 1944— i registrades: la Maria amb el número de matrícula 39.240 i la Pepita, amb el 39.241. Més tard, ambdues van ser enviades, com Felicitat Gasa, al camp satèl·lit de Hannover-Limmer i després a Bergen-Belsen, on l'exèrcit anglès les va alliberar i les va repatriar a França per retornar-les a Bèlgica a finals de juny de 1945. La Maria va tornar a Osseja el 1946 i allí va conèixer André Roquère, metge i militant polític republicà i d'esquerres, i amb qui es va casar el 2 d'octubre de 1948. Entre el 1950 i el 1956 van néixer els seus quatre fills a Osseja, el lloc on es van establir fins que el seu marit va deixar la feina, per instal·lar-se llavors a Perpinyà. El 1963 es van traslladar a Palau de Vidre, on va morir el seu marit l'any 1995. És llavors quan Maria Maranges se'n va a viure a Perpinyà, on mor el 24 d'abril de 2011.

Coloma Seró Costa va néixer a l'Albagés el 12 de juny de 1912. Mestra de formació, va aconseguir el nomenament d'interina a l'escola mixta de Montpol (Lladurs) el febrer de 1936, ocupació que combinava amb la seva carrera política fent mitings com a militant del PSUC. A finals d'abril del 1938 es va traslladar a Vilafranca del Penedès, on compaginava la seva vida professional amb la política. Va entrar a l'ajuntament de la ciutat el 24

de juny del mateix any com a regidora de Cultura, la primera del consistori d'aquest municipi. Tot i que no s'ha pogut contrastar amb fonts suficients, tot sembla indicar que la Coloma probablement es va casar amb Ignacio Augusto Anta, nascut a Bragança (Portugal), el 5 d'abril de 1906, qui es va incorporar a l'exèrcit de la República com a tinent d'artilleria des de l'octubre de 1937. La Coloma, que havia assumit tasques d'assistència social amb nens i nenes que havien perdut la família durant la guerra, va travessar la frontera amb una seixantena d'infants a principis del 1939. Va fer cap a un camp d'internament i, posteriorment, es va implicar amb la Resistència a Talence (Girona), on també exercia de mestra, i va ser detinguda el 21 d'abril de 1943 i empresonada a Bordeus. Des d'allí, va ser enviada al Fort de Romainville, a París, on hi va ser fins al 26 d'octubre de 1943, després al camp de Royallieu (número de matrícula 19.687) fins al 31 de gener de 1944, moment en què va ser deportada a Ravensbrück i hi va ser des del 3 de febrer de 1944, moment en què se li va atorgar el número de matrícula 27.037. Va ser deportada en el mateix comboi que Neus Català, amb qui també va compartir bloc. Posteriorment, la Coloma va ser transferida a Bergen-Belsen el 28 de febrer de 1945 i mesos més tard, amb l'alliberament, va ser repatriada a França i es va instal·lar novament a Talence. Després va refer la seva vida a Tolosa i a Mende, al Llenguadoc. El 15 de novembre de 1950 es va casar amb el guerriller Víctor Grobocopatel i ambdós van formar part activa de l'Amical dels Antics Guerrillers Espanyols a França de Tolosa fins com a mínim principis de 1979.

Les vides d'aquestes sis lleidatanes serveixen per il·lustrar i exemplificar com la II República esdevenia un nou espai d'oportunitats per a les dones i de canvis en el seu paper a la societat i com van ser les millores en l'educació i la formació per accedir al món laboral, a més d'una més àmplia visibilitat en l'esfera pública a partir de l'exercici del dret de vot i la participació en la vida

Maria Maranges.

política. El daltabaix que va provocar l'esclat de la Guerra Civil Espanyola va mobilitzar les dones tant al Front, tot i que menys, com a la rereguarda, on van assumir el paper de caps de família, la qual cosa va significar una subversió als models culturals de gènere atès que es van incorporar al món laboral, tot i que sense trencar amb les divisions sexuals de la feina, a l'hora que seguien exercint el seu rol tradicional de mares i esposes. Lola Casadellà i Coloma Seró són dos exemples de dones polititzades i de participació femenina activa contra el feixisme. Els canvis en la situació familiar fruit de la Guerra Civil són evidents, i això, en molts casos, va significar el trencament del model de família nuclear que havia perdurat fins aleshores, com es pot observar en la família de Maria Maranges i de Conxita Grangé.

Totes, llevat de les que ja vivien a França abans de l'esclat de la Guerra Civil, es van veure obligades a exiliar-se al país veí perquè a Espanya, com a conseqüència de la implantació de la dictadura franquista, s'iniciaria un període marcat per la persecució i la repressió per les seves afiliacions polítiques, o també com els seus parents més propers, que a més de cercar un entorn millor per protegir les persones a càrrec seu o, en alguns casos, per la cerca dels seus marits que s'havien exiliat prèviament. Una vegada instal·lades totes al sud de França, amb una estabilitat més o menys certa, després d'un període d'acceptació i assimilació van estar vinculades a la Resistència (o si més no aquest va ser el motiu pel qual van ser detingudes) contra el règim col·laboracionista de Vichy i l'ocupació nazi de França. Com ja s'ha esmentat, en la majoria dels casos les dones que assumien papers de casa de suport o bústia i d'agents d'enllaç ho havien fet compaginant amb la resistència civil, és a dir, assegurar i protegir la qualitat de vida de les seves famílies assumint els seus rols com a mares i esposes.

Com a conseqüència, van ser deportades als camps de l'Alemanya nazi amb l'objectiu de castigar, humiliar i despersonalitzar qualsevol comportament humà que no fos afí a la ideologia nacionalsocialista, a la vegada que s'aprofitava la seva mà d'obra per sostenir l'economia de guerra alemanya. Més de 120.000 dones, entre aquestes les sis lleidatanes i les seves famílies, van ser deportades al camp de concentració de Ravensbrück, l'únic del sistema concentracionari destinat a empresonar principalment dones. Com en tots els camps de l'Alemanya nazi, les presoneres de Ravensbrück, com hem vist en les sis lleidatanes, perdien la seva identitat i esdevenien un número cosit a la roba que les identificava, juntament amb el motiu pel qual havien estat deportades. Totes les lleidatanes formaven part del 80% de les presoneres de Ravensbrück que havien estat deportades per motius polítics i, per tant, identificades amb un triangle roig i una "S", que indicava la nacionalitat espanyola, o una "F", per a la francesa.

A més de les dures condicions de la deportació, les lleidatanes i la resta de les deportades van ser, en general, víctimes d'una repressió específica de gènere o bé sexuada, és a dir, van haver de patir vexacions i càstigs en relació amb elements específics del seu gènere que en la deportació masculina no es van produir. Alguns d'aquests elements específics de la repressió de gènere, molts de testimoniats per algunes de les lleidatanes, són els relacionats amb l'estètica, com, per exemple, que els rapaven els cabells, la pèrdua de la menstruació, la nuesa femenina davant d'homes SS, la revisió ginecològica sistemàtica i antihigiènica, l'exercici de la prostitució de manera forçada i el patiment lligat a la descendència, tant amb els parts com amb el posterior assassinat dels nounats, així com la pèrdua dels infants que no eren productius per treballar i que havien estat deportats amb les seves mares. Tanmateix, la deportació femenina va tenir també unes característiques pròpies si es parla de les estratègies de supervivència i solidaritat en els camps de concentració, com l'organització en estructures familiars per protegir-se en un ampli seguit de circumstàncies, l'organització d'activitats culturals per preservar la dignitat i el suport emocional en relació amb la quotidianitat.

Així doncs, les sis lleidatanes van ser, a més de per motius polítics, socials i econòmics, reprimides, humiliades i despersonalitzades a partir d'elements definitoris del seu gènere. A més, el silenci institucional i acadèmic, sumat a la manca de dades suficients per reconstruir de manera més completa les seves trajectòries vitals, les ha mantingut en una posició de subordinació en què s'ha considerat el seu rol com a secundari i sense tenir-les en consideració com a subjecte fins als nostres dies.